

Houria YEKHLEF

TÜRK EDEBİYATI (XIII-XIV ASIRLAR)
YÜKSEK ZÜMRE EDEBİYATI VE HALK EDEBİYATI

Мақалада XIII-XIV ғғ. түрік әдебиетінде көрініс тапқан қоғам және халық әдебиетінің пайда болуы мен ерекшеліктері мысалдар арқылы қарастырылады.

В статье с помощью примеров рассматривается формирование и развитие тюркской литературы, возникшей в XIII-XIV вв. и разделившейся на две разные группы, одна из которых является народной.

I. OLUŞMA VE GELİŞME SÜRECİ

Türk dili ve medeniyetinin ana yurdu Ulu Türkistan (Orta Asya)'dır.

İslam medeniyetleri ve edebiyatları içinde özel bir yeri olan Türk edebiyatı da, öncelikle Türkistan'da (Orta Asya'da) yeşermiş, Anadolu'da, Kuzey Afrika'da, Güney Batı Asya'da, Ortadoğu'da ve Güney Doğu Avrupa'da Müslüman Türk devletlerinin kurulup hüküm sürdükleri ülkelerde değerli temsilciler yetiştirmiş ve kıymetli ürünler vermiştir. Belirtilen bölge halklarının Türk olmaları ve Türkleşmeleri ölçüsünde genişlemiş ve gelişmiştir.

Türk dili ve edebiyatı birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü tabaka- nesil diye adlandırabileceğimiz temsilcileri aracılığı ile Harezmi, Altınordu, Kıpçak, Çağatay ve Osmanlı sahalarında çağlar boyunca varlığını sürdüren edebi, dini- tasavvufi ve sözlük- gramer türlerinde kıymetli eserlere sahip olmuştur. Bu eserler ait oldukları sahanın yazı dilinin ve edebiyatının özelliklerini taşımıştır.

Gerçekte, İslam medeniyeti çağlarındaki Türk devletlerinin hepsi de İslami Türk kültürüne hizmet etmişleridir. Hatta Türkleşen Moğolların da İslami Türk kültürüne hizmetleri olmuşsa da, Müslüman Türk Devletlerinden bu alanda en büyük hizmeti Osmanlı Devleti vermiştir. XIV. Yüzyıldan itibaren her alanda etkisini gösteren Osmanlı devirleri Türk kültür ve edebiyatı, XX. Yüzyıla kadar varlığını güçlü bir şekilde sürdürmüştür.

Bu sebeplerledir ki, XVI. Yüzyıldan itibaren *Osmanlı Türkçesi Edebiyatı*, *Azeri Türkçesi Edebiyatı*, *Orta Asya Türkçesi Edebiyatı* şeklinde üç ayrı lehçeye bölünerek incelenen edebiyatımız içinde Osmanlı sahasının yeri oldukça önemlidir.

XX. yüzyılın ilk yarısından itibaren Osmanlı Türkçesi edebiyatının yerini Türkiye Türkçesi Edebiyatı almıştır.

Gerçekte, Türk dilcileri ve bilginleri, İslamiyet'i kabul etmelerinin ardından yeni medeniyetlerinin kaynakları olan Arap dili ve Fars dilini öğrenmişler; sonra da bu iki dil ile Türk dili alanında değerli eserler vermişlerdir. Bu süreç Gazneliler (X-XII. asırlar), Karahanlılar (X-XII. asırlar), Selçuklular (XI-XIII. asırlar),

Harezmsahlr (XI-XIII. asırlar), Gurlular (XI-XIII. asırlar), Moğollar (XIII-XIV. asırlar) ve Osmanlılar (XIII-XX asırlar) devirlerini kapsamıştır. Ahmet Yesevi, Yusuf Has Hacib, Kaşgarlı Mahmud, Harezmi, Seyyid Nesimi, Kadı Burhaneddin, Hacı Bektaş Veli, Mevlana Celaleddin, Yunus Emre, Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevai ve benzerleri anılan devirlerin seçkin temsilcileri olup, Türk dili ve edebiyatı onların eserleri aracılığı ile, İslam medeniyetleri devirlerinde canlı bir şekilde varlığını sürdürmüştür.

Şemseddin Sami'nin "*Orhon Kitabeleri*", Necip Asım'ın "*Orhun Kitabeleri*" (İstanbul 1924), Hüseyin Namık Orkun'un "*Eski Türk Yazıtları*" (İstanbul 1936-1941), Nihal Atsız'ın "*Türk Edebiyatı Tarihi*" (İstanbul 1940), M. Fuat Köprülü'nün "*Türk Edebiyatı Araştırmaları*" (İstanbul 1934), "*Türk Edebiyatı Tarihi*" (İstanbul 1926), "*Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*" (Ankara 1993), Faruk Sümer'in "*Orhun Abideleri*" (İstanbul 1954), Nihad Sami Banarlı'nın "*Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*" (İstanbul 1987, 2 cilt) isimli eserleri ile benzeri yazarlar tarafından yapılan öteki ilmi-edebi çalışmalar, inceleme ve araştırmalar Türk edebiyatının eski devirleri ve ilk temsilcileri hakkında bilgi vermektedir.

Gerçek şu ki, Türk kavimleri, İslamiyet'i kabul ederek, çoğunlukla göçebe veya geçer- konar yaşantı ve medeniyetinden, yerleşik yaşantıda gerçekleşen bir şehir medeniyetine geçmişlerdir. Yani Müslüman Türk Toplumunda çadır yaşantısı ve medeniyetinin yerini Müslüman olduktan sonra yerleşik yaşantı ve millet medeniyeti almıştır.

Bu değişim veya yenilik yazıda, ideolojide, edebiyat ürünlerinde, sanat ve mimaride, kültür değerlerinde, günlük yaşantıda köklü değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Aynı şekilde onlar bu devirde beşeri çehresi milli çehresinden daha zengin ve güçlü, sosyal ve coğrafi çizgileri eskisinden daha başka bir Türk edebiyatı meydana getirmişlerdir. Yani İslam kültür ve uygarlığı Müslüman Türk kavimlerinin yaşantısında köklü değişikliklere sebep olmuştur.

İslam'ın ilk temsilcilerinden olan Türk toplumlarına ait bu ortak edebiyat, dilde, şekilde, edebi türde, konularda, sanat ve mimari anlayışında, töre ve kültür düşüncesinde başka Müslüman Toplumlarla ortaklıklar ve yenilikler de getirmiştir.

İslamiyet'ten sonra Türk edebiyatı artık sadece destan edebiyatı veya çadır edebiyatı değildir; Türk milletinin dini ve milli varlığına her bakımdan damgasını vuran zengin ve kapsamlı bir edebiyat türü olmuştur. Mektepler, medreseler ve mescitler bu edebiyatın okutulup geliştiği yerleri oluşturmuştur. Artık, sözlü folklor ve destan edebiyatının yerini kaside, mesnevi, hikmet, münacat, gazel, şarkı, tevhid, mevlid, ilahi, rübai, gibi dini ve milli içerikli şiir türleri; siyer, kısas-ı enbiya, divan edebiyatı, halk edebiyatı, tekke edebiyatı, risaleler gibi daha çok yazma ürünlere dayanan edebiyat almıştır.

X-XII. yüzyıllar İslami Türk kültürü ve edebiyatı için "*hazırlık dönemi*" sayılmıştır. Bu yeni edebiyatın büyük, sürekli ve klasik bir edebi çığır görüntüsünde devam etmesi ise, özellikle XIII. yüzyıldan sonra olmuştur.

X-XII. asırlarda “milliyetçilik ülküsü”yle yetişen aydınlar ve yazarlar, bilgi ve kültürleriyle sonraki asırda güçlü bir şekilde ortaya çıkmaya başlayan “*Türk Halk Edebiyatı*” ve “*Yüksek Zümre Edebiyatı*”nın da “*Dini-Tasavvufi Edebiyat*”ın da oluşmasına önemli katkıda bulunmuşlardır.

Biz, daha önce Türk Edebiyatı’nın bu üç türünden *İslami Türk Edebiyatı* konusunda Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Yunus Emre, Mevlana ve benzeri ilk temsilcileri ve eserlerini tanıtarak bilgi verdik.

Bu sebeple, burada, XIII-XIV. asırlardaki *Yüksek Zümre Edebiyatını* ve Türk Halk Edebiyatını genel özellikleriyle ele alacağız.

II. YÜKSEK ZÜMRE EDEBİYATI

Türkler, İslamiyet’i kabul ettikten sonra, yeni dinlerini ve medeniyetlerini öğrenmek, okutmak ve tanıtmak amacıyla medreseler kurdular, mektepler ve mescitler, tekkeler ve zaviyeler inşa ettiler; buralarda değerli yazarlar, aydınlar, bilge ve bilgin kişiler yetiştirdiler. Türk dili yanında Fars ve Arap dillerini de öğrendiler; böylece onlardan aydın zümre İslam kültür ve uygarlığı ile tanıştılar. Bu diller onları için hem kültür hem de edebiyat dili olduğu gibi, onlar aracılığı ile ortak İslam kültüründen de çok etkilendiler.

Sonuçta, belirtilen dilleri ve kültürleri bilen ve onları kendi dil ve kültürleriyle birleştiren yeni bir aydınlar zümresi ile yeni bir aydınlar lisanı ortaya çıkmıştır. Bunların meydana getirdikleri ürünlere de “*Yüksek Zümre Edebiyatı*” denilmiştir.

Okumuşların –münevverlerin edebiyatı olan Yüksek Zümre Edebiyatı XI. yüzyılda başlamış; XIII. yüzyıldan itibaren de seçkin temsilcileri ve ürünleri aracılığıyla “*Divan Edebiyatı*” adı ile varlığını sürdürmüştür.

Bu İslami ve klasik Türk Edebiyatı XIII. asırdan XVI. asra kadar, dünyanın en üstün medeniyeti seviyesindeki İslam medeniyeti’nin ilmi, imanı, tefekkürü ve sanatı ile kültürünü temsil etmiştir.

Arap ve İran-Fars edebiyatlarının örneğinde gelişip zenginleşen bu edebiyat, çok farklı sanat ve dil unsurlarından meydana gelmiş olup milli ve orijinal değildir. Tersine başka milletlerle ve edebiyatlarla ortak bir edebiyattır. Roman, deneme, hikaye, şiir, kaside, ilahi, gazel, ve benzeri edebi türleri bulunmaktadır. Saray erkani, aydınlar ve üst tabaka(aristokratlar) bu edebiyatın başlıca taraftarları ve muhatapları olmuştur.

Hem nesir hem de manzum türde mesleki mahsülleri bulunan Yüksek Zümre Edebiyatı, Türk aydınlarının bildiği ve önem verdiği türlü konuları ustalıkla işleyip sevdirmiştir. Bununla beraber, Yüksek Zümre veya Divan Edebiyatı’nın esas konularını halkın sosyal ve kültürel meseleleri değil; saray yaşantısı, tabiat, aşk, sevgili ve içki gibi belli bir kitle ile ilgili konular oluşturmuştur. Fuzuli (1489)’ye ait olan şu beyit belirtilen içerikteki Divan Edebiyatının açık örneklerindedir:

Aşk derdiyle hoşem el çek ilacımdan tabip

Kılma derman ki ilacım zehr-i dermanındadır.

Edebi sanatları, kültür kaynakları, ortak konuları bakımından üstatların yolunda yürüdüğü, onların eserlerindeki kurallara uyulduğu için de bu edebiyat, aynı zamanda “ *klasik edebiyat* ”tır.

Yüksek Zümre Edebiyatı'nın ilk mahsüllerini Orta Asya'da Yusuf Has Hacib (1017-1077)'in “*Kutadgu Bilig*”i, Edib Ahmed (XII. asır)'in “*Atebetü'l-Hakayık*”ı gibi eserler oluşturmuştur. Bu eserler, makalemizin kaynakçasında yer alan eserlerin tamamına yakınında ele alınıp değerlendirilmiştir. Bu bakımdan biz, burada onları tekrar tanıtmayacağız.

Anadolu'da da Fuzuli, Baki, Nedim ve benzeri şairlerin eserleriyle Divan Edebiyatı XV- XVI. yüzyıllarda zirveye ulaşmıştır.

III. TÜRK HALK EDEBİYATI

Halk Edebiyatı, adı belli olan ve olmayan kişilerin, halk şairlerinin ve kahramanlarının yarattıkları edebi türlerin tümüne verilen isimdir. Sözlü geleneğe dayandığı için başlangıcı bilinmemektedir. Türkler arasında bu edebiyat türü XIII-XX. Yüzyıllar arasında sözlü ve yazılı ürünleriyle gelişip yayılmıştır.

Türk Halk Edebiyatının başlıca üç kolu vardır:

1. *Ortak (anonim) Halk Edebiyatı*; ata sözü, mani, türkü, halk hikayesi, destan, masal, tekerleme, ninni, fıkra gibi.
2. *Aşık Edebiyatı*; halk şairlerinin sazları ve sözleriyle geliştirdikleri koşma, divan, koşuk, destan, kalenteri, taşlama, ağıt, güzelleme... gibi türkülerini kapsar.
3. *Tekke-Tasavvuf Edebiyatı*; özellikle dini konuları ve tasavvuf erbabının hayat hikayelerini kapsamakta olup, hikmet, ilahi, nefes, devriye, deme, ağıt, mevlid...gibi dini nitelikli şiirlerden oluşur.

Biz, burada, bu edebiyat türlerinin birincisini, *Umumi Türk Edebiyat Tarihi* kapsamında ve XIII-XIV yüzyıllarla sınırlı olarak genel çerçevede ele alacağız. Türk halk edebiyatı, Türk halkının ata sözlerinden, fıkralar, masallar, hikayeler, destanlar, türküler, maniler ve benzeri ürünlerden meydana gelmiş bir edebiyattır. Çok sayıda temsilcileri, taraftarları, değişik alanları kapsayan değerli sözlü ve yazılı mahsülleri vardır.

İslam medeniyeti çağlarında medresede okuyanların halk dili ve kültürü temelinde, milli ve ananevi değerler ölçüsünde şekillenen Halk Edebiyatı, Türk halkı tarafından benimsenmiş ve güçlü bir şekilde yaşatılmıştır. Orta Asya'da, Balkanlar'da, Anadolu'da ve öteki bölgelerde yaşayan Türk toplulukları kendi yerleşim birimlerinin şairleri, öykücükleri, yazarları, ozanları ve aşıkları, türkücükleri ve manicileri, meddahları ve sanatçıları bu edebiyatı geliştirmişler ve zenginleştirmişlerdir.

Halk edebiyatını eski Türk edebiyatından ayıran temel özellik, İslam medeniyeti döneminin konu ve olaylarıyla kaynaşması, İslam inanç ve kültürünü temel konuları içine alması, milli meseleler ve İslam yolunda kahramanlık gösterenlere geniş yer vermesidir. Yani halkın kendi edebiyatı olmasıdır.

Bu edebiyatta, ayrıca, halkın anonim hikayecileri değil, şiirlerini sazla söyleyen ve kendilerine “aşık” denilen saz şairlerinin eserleri, türküleri, ezgileri, deyişleriyle meddahların hikayeleri de, orta oyunu gibi halk tiyatrosunu aksettiren halk oyuncularının yapıtları da yer almıştır. Köroğlu, Karacaoğlan, Ruhsati, Sum-mani gibi saz şairlerinin türküleri, Hacivat-Karagöz oyunu, Pir Sultan Abdal ve Yunus Emre şiirleri bunlara örnektir.

Şekil bakımından Türk halk edebiyatı, halkın anlayacağı ve kolaylıkla kendisine mal edebileceği üslup ve ifadelerle yazılmıştır. Onda ağır kalıplar, edebi sözler, mecaz ve istiare gibi edebi sanatlar pek yer almamıştır. İlhamını ata mirasından, halk kültüründen ve şifahi bilgilerden, destan ve hikayelerden alan bu edebiyat, zengin içerikli ve geniş kapsamlı bir edebiyat türüdür.

Bu bağlamda Türk halk edebiyatı, İslam’dan önceki şifahi edebiyatın da bir takım görünümleri ve ürünleriyle Müslüman Türk halkı arasında devamıdır, denebilir.

Ancak, İslam’dan sonra Türk halk edebiyatı dil, kültür, kaynak, içerik ve ideoloji yönünden eski Türk edebiyatından ayrılmıştır. Artık İslami terminoloji ve adlar, konular, kavramlar ve sözler çoğunlukla kullanılmış, içerik de değişmiştir. Artık, Türk halk edebiyatının başlıca konuları dini esaslar, ibadetler, İslam’ın ahlak ilkeleri, cihad ve kahramanlık, şehitlik ve gazilik gibi hususlardan meydana gelmiştir. Bu arada birçok yerel sözler ve kelimeler, yer ve insan isimleri de Türkçeleşmiştir.

Türk halk edebiyatının nazım’da vezni “hece vezni”dir. İlk önce egemen olan vezinler ise, eski Türk lehçesinin *yedili*, *sekizli*, *onikili* vezinleridir. Zamanla *onikili* veznin yerini *onbirli* hece vezni almıştır. Bu veznin, *failatün/ failatün/ failun* yahut *mefailün/ mefailün/ fa’ülün* gibi hece sayıları on bir tutan aruz vezinleriyle söylenip halk arasında yayılan dini- destani manzumelerden, tasavvufi ilahilerden doğduğu görülmüştür.

Türk halk edebiyatı çok geniş kitlelere seslenmiş ve dolayısıyla asırlar ilerledikçe adeta “klasik” bir mahiyet kazanmıştır. Öyle ki, tıpkı ilahiler ve kasideler gibi değişmez vezinleri ve kalıpları oluşmuştur. Gelişmesini ve olgunlaşmasını ise, halk şiiri, halk hikayesi, halk tiyatrosu ve (atasözleri gibi) halk felsefesi türleri içinde gerçekleştirmiştir. Yukarıda belirttiğimiz gibi kıssalar, hikayeler, kahramanlık destanları, güldürüler, orta oyunları, kukla oyunu, gölge oyunu, türküler, sazlı şiirler, maniler, ağıtlar, nükteler bu edebiyatı zenginleştirip geliştiren temel unsurlar olmuştur.

İslam kültür ve uygarlığı çağındaki *Türk Halk Edebiyatının* ilk ürünü Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılan “*Divan-ı Lüğati’t-Türk*” tür. XI. Yüzyılda Orta Asya Türk toplulukları arasında yaşamakta olan halk deyimleri, atasözleri, destan ve benzeri halk edebiyatı ürünlerinden örnekler alınarak oluşan bu değerli eser hakkında birçok kaynakta bilgi verildiği gibi, biz de “*İslami Türk Edebiyatı ve Edebi Mahsülleri*” (Türkistan 2002) adındaki kitabımızda bilgi verdik. Bu sebeple, yazarının yaşadığı devrin destanlarından da alıntılar yapan bu değerli eser hakkında burada size tekrar yapmayacağız.

Aynı şekilde, bu edebiyatın ilk mahsüllerinden olan Oğuzname, Battalname, Danişmendname ve Nasreddin Hoca Nükteleri ile Halk Oyunları, Orta Oyunu üzerinde de durmayacağız. Türk Halk edebiyatının Çağatay lehçesi, Azeri lehçesi, Osmanlı Lehçesi ve Türkiye Türkçesi lehçesi türleri bağlamında Türk Halk Edebiyatı'nın tarihçesi üzerinde durmak ise, çok uzun bir yolculuk gerektiren, bu dersin sınırlarını çok aşan bir olay olup müstakil çalışmaların ve özel derslerin konusudur.

Oysa biz burada, Türk Halk Edebiyatı hakkında, XIII-XIV. asırlarla sınırlı olarak, özet bilgi vermek istiyoruz.

Bununla beraber, XIII ve XIV. yüzyıllar gerek Anadolu'da gerekse Orta Asya Türk halkları arasında Halk Edebiyatının en verimli devirleri olmuştur. Yunus Emre'nin dilden dile gönülden gönüle yankılar yapan şiirleri, Dede Korkut hikayeleri, Kaygusuz Abdal deyişleri, hikmetler, mesneviler, tevhitler, risaleler, mevlitler, Bektaşî nefesleri, sazlı türküler, orta oyunları ve aşk hikayeleri belirtilen asırlarda Türk Halk Edebiyatına güç ve ilham vermişlerdir. Bu durum XV. Yüzyılda, Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevai ile şahlanan Türk Edebiyatına yön ve kuvvet kazandırmıştır.

XIII- XIV. yüzyıllarda *Türk Halk Edebiyatı* alanında yazılan eserler arasında; ünlü şair Harezmi (XIV. asır) tarafından onbir küçük name halinde tertip edilen ve *mefailün/ mefailün/faulün* vezninde yazılan "*Muhabbetname*", Ali isimli birinin yazdığı "*Kıssa-ı Yusuf*", Altın Ordu sahasında Hüsam Katib tarafından 1368'de yazılan "*Cümcümename*" (Dastan-ı Cümcüme Sultan) adındaki destan, yine Altın Ordu devleti devrinde Kutub mahlaslı kişi tarafından mesnevi şeklinde 1341 tarihinde yazılmış olan "*Hüsrev ü Şirin*", Mahmud el- Kerderi'nin 1342'de yazdığı "*Nehcü'l-Feradis*", Seyfi Sarayi (XIV. yüzyıl)'nin "*Gülistan Tercümesi*", Ahmedi'nin kardeşi Hamzavi tarafından Peygamberimizin amcası Hz. Hamza'nın kahramanlıklarını anlatmak için yazılan "*Hamzaname*", özellikle belirtilmesi gereken eserlerdir.

Bunlardan Harezmi-Kıpçak sahasında, XIV. yüzyılın ünlü şairlerinden Harezmi tarafından mesnevi tarzında yazılan *Muhabbetname*'de kıt'alar, gazeller, Farsça nazım parçaları da yer almıştır. 1352'de Hacı Muhammed Big adındaki devlet adamı adına Uygur ve Arap yazılarıyla yazılmış olan eserin dört nüshası bulunmaktadır.

Harezmi sahasında Türk Edebiyatının edebi- dini eserlerinden olan ve 1233 yılında manzum olarak yazılan "*Kıssa-ı Yusuf*" da, Türk dili ve edebiyatı için oldukça önemlidir. Eser, 1839-1863 yılları arasında Kazan'da 13 kere basılmıştır. Dünyanın çeşitli kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan "*Kıssa-ı Yusuf*" hem Doğu Türkçesi hem de Batı Türkçesi'nin özelliklerini taşımaktadır. Harezmi'de XIII. yüzyılda hece vezni ve Türk dördlüğü denilen nazım şekliyle yazılmış olan eser hakkında birçok çalışma yapılmıştır.

Hüsam Katip tarafından Altınordu sahasında yazılmış olan *Cümcümename*'nin konusu ise, İlyas Peygamber zamanında yaşamış bir sultanın maceralarıdır. Bu eser de *failatun/failatun/ failun* vezni ile yazılmıştır.

Kerderli Mahmud adındaki kişinin Harezmi Türkçesi'yle nesir türünde yazmış olduğu *Nehcü'l- Feradis'e* gelince; hem edebi hem dini nitelikli bir eserdir. Onar fasılalık dört bab halinde tertip edilmiş olup her fasılın başında Türkçe tercümesiyle birlikte bir hadis yer almıştır. Elimizdeki nüshası 1358'de istinsah edilmiştir. Eser, 1988 yılında Semih Tezcan ve Hazma Zülfikar tarafından yazılı metniyle birlikte yayımlanmıştır. Gerçekte, halk edebiyatının tarihi çok eski olsa da, Türk dilinde ve düşüncesinde "*Halk Edebiyatı*" tabiri yenidir. XX. yüzyılın başlarından itibaren, Divan Edebiyatı dışında kalan saz ve tekke şiiri türünden ferdi mahsüller ile, malzemesi dile dayanan atalar sözü, destanlar, masallar, hikayeler, maniler, fıkralar, bilmeceler, türküler, ninniler, ağıtlar ve benzeri ilk söyleyicileri tam olarak tespit edilemeyen eserler Halk Edebiyatı ile ifade edilmiştir. Bir başka deyişle, ilk çağlarda söyleyeni bilinmeyen ve efsaneleşmiş olan eski destanlar, hikayeler, masallar, ağıtlar, kahramanlık türküleri, tekerlemeler ve ata sözleri, Karagöz ve orta oyunu "*halkın bilgisi*" anlamında Halk edebiyatı olarak tanımlanmıştır. Folklor ise, bu edebiyatın sözlü malzemesini teşkil etmiştir.

Batı Türkistan'da, yani Anadolu, Kafkaslar ve Güney Batı Avrupa'da Türk Edebiyatının ne zaman başlamış olduğu da kesin olarak bilinmemektedir. Anadolu Selçukluları devleti zamanında şifahi edebiyatın yanında yazılı edebiyatın olduğunda şüphe yoktur. Ancak, savaşlar, ideolojik kavgalar ve iç karışıklıklar yüzünden Selçuklular'dan bize fazla eser ulaşmamıştır. Ayrıca, bu sahaya ait ilk eserlerin neler olduğunu tespit etmek çok zordur.

Öte yandan XIII- XIV. yüzyıllar Osmanlı Devleti'nin kuruluş devri olduğu için daha çok dini, tarihi, tasavvufi ve ahlaki eserler yazılmıştır. Ancak Türkçe Anadolu'ya yerleşmiş ve edebiyat dili konumuna yükselmiştir. Özellikle Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte ortaya çıkan Anadolu Türk Beylikleri'nin Türkçe'ye önem verilmesi bu dilde eserler yazılmasını teşvik etmiştir. Osman Oğulları Beyliği bünyesinde özel bir ivme kazanan Türk dili sahasında Gülşehri ve Aşık Paşa başta olmak üzere birçok şair ve edip eser vermiştir. Gülşehri'nin "*Felekname*" (XIII. asır), "*Mantıku't-Tayr*" (1317), Aşık Paşa'nın "*Garibname*", Şeyyad Hamza'nın "*Yusuf ve Zeliha*", *Dehhani'nin* "*Selçuklu Şehnamesi*" (XIII. asır), Eflaki'nin "*Menakibu'l-Arifin*" (XIV. asır) adlarındaki eserleri bu sahada verilen eserlerin önemlilerini oluşturmuştur.

Türk Halk Edebiyatı, uzun yüzyılları kapsayan tarihi, değerli temsilcileri ve ürünleriyle Türk Edebiyatı Tarihinde önemli bir yere sahip olup, günümüzde Türk Üniversitelerinde ve birtakım Avrupa Türkoloji Enstitülerinde, Araştırma Merkezlerinde bağımsız bir "*Bilim Dalı*", "*Ana Bilim dalı*" veya "*İlmi Bölüm*", konumuna yükselmiş, seçkin uzmanlara sahip olmuştur. Aynı durum Yüksek Zümre Edebiyatı veya Divan edebiyatı için de sözkonusudur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

1. Tanpınar A. *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul, 1997.
2. İnan A. *Türkiye Edebiyatı XIII- XIV. Yüzyıl*, Türk Dünyası El Kitabı 3. cilt Edebiyat. Ankara, 1992.
3. Levend A. *Divan Edebiyatı*. İstanbul, 1943.
4. Atalay B. *Divan-ı Lügatı't-Türk Tercümes*. Ankara, 1939, II cilt 1940.
5. Yekhelp H, *Türkistan'dan Anadolu'ya Türk İslam Edebiyatı*, Çimkent, 2004.
6. Köprülü M. *Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar*, İstanbul, 1934.
7. Köprülü M. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul, 1926.
8. Nihat S. Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı*, I. Cilt, İstanbul, 1971.
9. Elçin Ş. *Halk Edebiyatına Giriş*. İstanbul, 1998, 2000.
10. *Türk Dünyası El Kitabı*, 3. cilt Edebiyat. Ankara, 1992.

RESUME

Yekhelp H. (Shymkent)
Turkish Literature in the 13th-14th centuries

This article deals with the formation and development process of Turkish literature in the 13th- 14th centuries.